

Bu Proje Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilmektedir.

Türkiye'de Okullarda Çocuk Katılımı

Politika ve Uygulama Önerileri

**Türkiye'de
Okullarda Çocuk
Katılımı**

Politika ve Uygulama Önerileri

Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı: Politika ve Uygulama Önerileri

Yazar: Yaprak Sarıışık

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi - Eğitim Reformu Girişimi
Demokratik Okullara Doğru Projesi Kitapları - No: 5

İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 505
Birinci Baskı İstanbul, Şubat 2015
ISBN: 978-605-399-383-4

© İstanbul Bilgi Üniversitesi

Yazışma Adresi: İnönü Cad. No: 6 34387 Kuştepe / İstanbul (0 212) 311 61 64 / 311 64 63
www.bilgiyay.com

e-posta: yayin@bilgiyay.com

Dağıtım: dagitim@bilgiyay.com

Yayına Hazırlayan: Gözde Durmuş, Yaprak Sarıışık

Son Okuma: A. Zeynep Kılıç, Işık Tüzün

Tasarım ve Uygulama: Pelin Telyak

Baskı & Cilt: ER-AY Basım Hiz. Tic. Ltd. Şti. Mas Sit. No: 87 Bağcılar 34204 İstanbul Türkiye

Proje Ekibi: Ayşe Beyazova, A. Zeynep Kılıç, Gözde Durmuş, H. Melda Akboğa, Işık Tüzün, Yaprak Sarıışık.

Katalog Bilgileri:

İstanbul Bilgi University Library Cataloging-in-Publication Data

İstanbul Bilgi Üniversitesi Kütüphanesi Kataloglama Bölümü Tarafından Kataloglanmıştır.
Sarıışık, Yaprak

Türkiye’de okullarda çocuk katılımı: politika ve uygulama önerileri / Yaprak Sarıışık.

pages: illustrations; cm. – (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 505).

Includes bibliographical references.

ISBN 978-605-399-383-4

1. Student participation in administration --Turkey. 2. Student participation in curriculum planning --Turkey. 3. School management and organization --Turkey. 4. Education --Research --Turkey. 5. School improvement programs. 6. Children's rights --Turkey. 7. Education and state -- Turkey. I. Title. II. Series.

LB2822.S27 2015

Bu yayın Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yardımıyla hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Eğitim Reformu Girişimi sorumlu olup, herhangi bir şekilde AB ve Türkiye Cumhuriyeti'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.

“Demokratik Okullara Doğru: Öğrencileri ve Okulları Güçlendiren Katılım Uygulamaları” Projesi

Proje, Türkiye’de demokratik okul kültürünün güçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla 15 Ağustos 2013-14 Şubat 2015 tarihleri arasında, İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi tarafından, Eğitim Reformu Girişimi ortaklığında yürütüldü. Proje, başta çocuklar olmak üzere farklı paydaşların eğitim sürecine ve karar mekanizmalarına tam ve etkin katılımını sağlamayı kolaylaştırmayı amaçlıyor. Bu doğrultuda, “paydaşların demokratik vatandaşlık ve insan haklarına ilişkin bilgi, beceri ve olumlu tutum edinmelerini destekleyerek, birlikte ‘katılımcı okul’ uygulamaları geliştirme ve yaygınlaştırma” hedefini benimseyen projenin ana çıktıları şunlardır:

- Türkiye’de örgün eğitimde, çocukların okul düzeyinde karar mekanizmalarına katılımına ilişkin durumu değerlendiren durum analizi raporu,
- Durum analizi raporunun 10-15 yaş grubundaki çocuklara yönelik hazırlanan “çocuk versiyonu”,
- Türkiye’den ve dünyadan okullarda paydaşların karar mekanizmalarına etkin katılımına ilişkin örnekler derlemesi,
- Pilot okuldaki uygulamaların geliştirilmesini, uygulanmasını ve aynı zamanda etki analizi sonuçlarını anlatan kılavuz,
- Çocukların okullarda karar mekanizmalarına etkin katılımlarını destekleyen politika ve uygulama önerilerini içeren politika notu,
- Eğitim ortamlarında çocuk katılımını izleme ve geliştirme amacıyla hazırlanan göstergeler,
- Çocukların geliştirdiği ve pilot okuldaki uygulamanın çocukların gözüyle anlamını ve etkisini içeren belgesel.

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ ÇOCUK ÇALIŞMALARI BİRİMİ (ÇOÇA) PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ

ÇOÇA, Türkiye’de çocuk haklarının yaşama geçmesi amacıyla 20 Kasım 2007’den beri çalışıyor. Bu amaca yönelik çalışmalarını, çocukların haklarını bilmesi ve kullanması ile çocuklarla beraber çalışan yetişkinlerin çocuk haklarını korumak için güçlenmesi hedefine odaklayan ÇOÇA, çalışma alanıyla ilgili araştırmalar yapıyor; bunlardan hareketle eğitim materyalleri ve modelleri geliştiriyor ve yaygınlaştırıyor; aynı zamanda çocukların seslerini duyuracakları araçlar geliştiriyor. ÇOÇA yaptığı çalışmalarla Türkiye’nin çocuk politikasının gelişimine katkı sağlamayı hedefliyor. Çalışmalarını Türkiye ve dünyada sivil toplumun gelişimine katkıda bulunmak için kurulan İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi’nin (STÇM) çatısı altında gerçekleştiriyor.

cocukcalismalari.bilgi.edu.tr

EĞİTİM REFORMU GİRİŞİMİ (ERG) PROJE ORTAĞI

Eğitim Reformu Girişimi (ERG) çalışmalarını iki öncelikli amaç doğrultusunda sürdürüyor. Bunlardan ilki, tüm çocukların hakları olan kaliteli eğitime erişimlerini güvence altına alacak ve Türkiye’nin insani, toplumsal ve ekonomik gelişimini üst düzeylere taşıyacak eğitim politikalarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. ERG’nin katkıda bulunduğu diğer başlıca alan ise eğitime ilişkin katılımcı, saydam ve yenilikçi politika üretme süreçlerinin yaygınlaşmasıdır. 2003 yılında Sabancı Üniversitesi bünyesinde yaşama geçen ERG, bu amaçlara yönelik olarak araştırma, savunu ve eğitim çalışmalarını “herkes için kaliteli eğitim” vizyonu doğrultusunda sürdürüyor. ERG’nin eğitim süreç ve ortamlarında çocuk haklarının yaşama geçmesine dönük çeşitli projeleri ve yayınları bulunuyor.

erg.sabanciuniv.edu

İçindekiler

Sunuş	7
Giriş	8
TÜRKİYE'DE OKULLARDA ÇOCUK KATILIMINA İLİŞKİN MEVCUT DURUM	9
Okullarda çocuk katılımını etkileyebilecek güncel politikalar ve uygulamalar	13
Okullarda başlıca çocuk katılımı alanları, olanaklar ve sınırlılıklar	16
KATILIMCI OKUL UYGULAMALARI DENEYİMİ	19
Katılımcı okul uygulamaları	21
Pilot uygulama deneyiminde kullanılan yöntemler ve öne çıkan noktalar	25
ULUSAL POLİTİKALARA VE OKULLARDAKİ UYGULAMALARA YÖNELİK ÖNERİLER	29
Politika düzeyinde atılabilecek adımlar	31
Okul düzeyinde atılabilecek adımlar	37
SONUÇ	43
Kaynaklar	47

Kısaltmalar

ASPB	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
ÇHK	Çocuk Hakları Komitesi
ÇHS	Çocuk Haklarına dair Sözleşme
ÇOÇA	İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi
DOD	Demokratik Okullara Doğru: Öğrencileri ve Okulları Güçlendiren Katılım Uygulamaları Projesi
EMO	Eyüp Merkez Ortaokulu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı

Sunuş

Demokratik Okullara Doğru: Öğrencileri ve Okulları Güçlendiren Katılım Uygulamaları Projesi kapsamında hazırladığımız bu yayında, Türkiye’de çocukların katılım haklarının eğitim yaşamlarında, özellikle okullarında hayata geçmesine yönelik politika ve uygulama önerileri sunmayı hedefledik.

Türkiye’nin çocuk haklarına ilişkin taahhütleri, çocukların, yaşamlarının önemli bir bölümünü geçirdikleri ve gelişimleri ile gelecekları üzerinde benzersiz bir etkiye sahip olan okullarında, karar alma süreçlerine anlamlı biçimde katılabilmelerini gerektiriyor. Eğitim ortamlarında çocuğun görüşlerini özgürce ifade edebilmesi, görüşlerinin ciddiye alınması ve çocuğun kendini doğrudan etkileyen karar alma süreçlerine katılabilmesi, temel bir hak ve demokratik okulların sergilemesi gereken başlıca özellik. Dahası, öğrenci katılımının anlamlı biçimde yaşama geçebildiği okullarda, gerek öğrencilerin öğrenme ve gelişim düzeylerinde, gerekse okul ve sınıf düzeyinde olumlu sonuçlar gözlemleniyor.

Yararlı bulacağınızı umduğumuz bu yayını hazırlarken de bu yaklaşımı temel aldık; Türkiye’deki tüm çocukların katılım haklarını en üst düzeyde kullanabilecekleri, öğrencilerin demokrasiyi okullarında deneyimleyerek öğrenecekleri, tüm okulların çocuk katılımının olumlu etkilerini yaşayacağı bir eğitim sisteminin gelişmesine katkıda bulunmak istedik. Bunun bir parçası olarak, proje kapsamında yaptığımız çeşitli çalışmaları bir araya getirerek, bu deneyimleri temel alan öneriler oluşturduk. Gerek karar alıcıların gerekse okulların ve okullardaki yetişkinlerin çocuk katılımını yaşama geçirmek yolunda atabilecekleri önemli adımları ortaya koymayı amaçladık.

Bu raporun, çocuk katılımını eğitim bağlamında gündeme taşımaya hizmet edeceğini ve eğitim ve çocuk hakları alanlarındaki politikalar tasarlanır, uygulanır ve değerlendirilirken dikkate alınacağını umuyoruz.

İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Eğitim Reformu Girişimi

Giriş

Bu rapor, Demokratik Okullara Doğru: Öğrencileri ve Okulları Güçlendiren Katılım Uygulamaları Projesi (DOD) kapsamında yapılmış olan çalışmalardan hareketle genel bir değerlendirme yapmayı, politikalara ve uygulamalara yönelik öneriler sunmayı amaçlıyor.

Raporun ilk bölümünde *Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi* başlıklı raporun başlıca bulguları aktarılıyor. Çocuk katılımına ilişkin mevcut durum, Türkiye’de çocuk katılımını biçimlendiren bir dizi politika ve uygulamadan örnekler ile ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarındaki yapılar ve deneyimler temelinde değerlendiriliyor.

İkinci bölümde, DOD’un pilot okulu olan Eyüp Merkez Ortaokulu’nda üç dönem boyunca gerçekleştirilmiş olan çalışmalar kısaca paylaşılıyor. Bu bölümde, okuldaki uygulamaları yürüten İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ekibinin deneyimlerinin yanı sıra, bağımsız etki değerlendirme çalışmasının ön bulgularından da yararlanılıyor.

Son olarak, proje kapsamında gerçekleştirilen durum analizinde saptanan sorun alanları ve pilot uygulama deneyimi ışığında, okullarda çocuk katılımını yaşama geçirmeye yönelik politika ve uygulama önerileri sunuluyor.

TÜRKİYE'DE OKULLARDA ÇOCUK KATILIMINA İLİŞKİN MEVCUT DURUM

Çocuk katılımı, tüm çocukların kendilerini ilgilendiren konularda karar alma süreçlerinde söz sahibi olabilmeleri ve etkin roller alabilmeleri anlamına gelir. Türkiye'nin de tarafı olduğu Çocuk Haklarına dair Sözleşme (ÇHS), çocuğun katılım hakkını güvence altına alır. Çocuk katılımı aynı zamanda ÇHS'nin temel ilkelerinden biridir; sözleşme kapsamındaki tüm hakların uygulanışında gözetilmelidir.

Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK), Genel Yorum 12'de katılım hakkını ayrıntılandırır ve taraf devletlere bu hakkın nasıl uygulanacağına ilişkin rehberlik eder. Bu yorumda vurgulandığı gibi, gerçek anlamda çocuk katılımından bahsedebilmek için, ilgili süreçler saydam ve bilgilendirici, gönüllü, saygılı, ilgili, çocuk dostu, içermeci, eğitim ile desteklenmiş, güvenli ve risklere duyarlı ve hesapverebilir olmalıdır.

Çocuk katılımı, eğitim ve öğretim süreçlerinin her alanıyla yakından ilişkilidir. ÇHK, yayımladığı "Eğitimin Amaçları" konulu Genel Yorum 1 ve "Çocuğun Katılım Hakkı" konulu Genel Yorum 12'de çocuğun katılım hakkı ve eğitim arasındaki güçlü bağları ortaya koyar. Bu belgelerde de ifade edildiği gibi, gerek ulusal veya yerel düzeyde eğitim politikalarının tasarlanmasında, gerek okul düzeyinde okul kuralları, öğrenme-öğretme süreçleri, sosyal etkinliklerin planlanması gibi konularda çocukların söz sahibi olabilmeleri gerekir. Devletler bunu sağlamakla yükümlüdür.

Eğitim ortamlarında çocuğun görüşlerini özgürce ifade edebilmesi, görüşlerinin ciddiye alınması ve çocuğun kendini doğrudan etkileyen karar alma süreçlerine katılabilmesi, temel bir hak olduğu gibi aynı zamanda eğitim süreçlerini ve ortamlarını olumlu yönde dönüştüren bir süreçtir.¹ Çocuk katılımının anlamı

¹ Beyazova ve ark., 2015; Davies ve ark., 2006.

bir biçimde yaşama geçebildiği okullarda, hem öğrencilerin öğrenme ve gelişimlerinde, hem de okul ve sınıf düzeyinde olumlu sonuçlar gözlemlenir. Katılımın, öğrencilerin iletişim ve öğrenme becerileri, özgüvenleri, özyeterlik algıları, çeşitli müfredat alanlarında becerileri ve akademik başarılarının üzerinde olumlu etkileri olduğu görülür.² Ayrıca, çocukların söz sahibi olabildiği okullarda okul gelişim planlarının oluşturulup uygulanması, öğrenme-öğretme süreçlerinin iyileştirilmesi gibi çeşitli alanlarda çocukların etkin olarak rol aldığı ve anlamlı katkılar sunduğu görülür.³

ÇHK'ya göre çocuk katılımı ilkeleri

Genel Yorum 12'ye göre, çocukların görüşlerinin alındığı ve çocukların katılımının sağlandığı tüm süreçler, aşağıdaki özelliklere sahip olmalıdır:

Saydam ve bilgilendirici - Çocuklara, görüşlerini özgürce ifade etme ve görüşlerinin dikkate alınması hakları ile katılım sürecinin kapsamı, amacı ve olası etkisine ilişkin, tam, erişilebilir, farklılıklara duyarlı ve yaşlarına uygun bilgi sunulmalı.

Gönüllü - Çocuklar görüşlerini ifade etmeye asla zorlanmamalı, katılımlarını her aşamada sona erdirebilecekleri konusunda bilgilendirilmeli.

Saygılı - Çocukların görüşleri saygıyla karşılanmalı, sosyoekonomik ve kültürel farklılıklara duyarlı olunmalı.

İlgili - Çocukların görüşlerinin alınacağı konular, çocuklarının yaşamları ile ilgili olmalı; çocuklara bilgi ve becerilerini kullanma olanağı verilmeli.

Çocuk dostu - Ortamlar ve yöntemler çocukların yaşlarına ve gelişen kapasitelerine göre uyarlanmalı.

İçermeci - Katılım içermeci olmalı, tüm çocukların eşit katılımı sağlanmalı; dezavantajlı grupların/bireylerin katılımını sağlayacak olanaklar geliştirilmeli.

Eğitim ile desteklenmiş - Yetişkinler ve çocuklar, birlikte ortaklaşa ve etkin biçimde çalışabilmek için hazırlanmalı, güçlendirilmeli.

Güvenli ve risklere duyarlı - Çocukların görüşlerini ifade etmeleriyle oluşabilecek risklerin azaltılması için gerekli önlemler alınmalı; çocuklar, gereksinim duyduklarında yardım için nereye gitmeleri gerektiği konusunda bilgilendirilmeli.

Hesapverebilir - Çocuklar, görüşlerinin nasıl yorumlandığına ve kullanıldığına ilişkin bilgilendirilmeli; katılımlarının elde edilen sonuçları nasıl etkilediği konusunda açık geribildirim alabilmeli.

² Davies ve ark., 2006.

³ A.g.e.

Bu bölümde,⁴ Türkiye’de eğitim ortamlarında ve süreçlerinde çocuk katılımına ilişkin mevcut durum değerlendiriliyor. İlk olarak çocuk katılımını biçimlendiren bir dizi politika ve uygulama örneği ele alınıyor. Ardından örgün ve resmi ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında katılımı ilişkilendirilen başlıca yapılara (kurullar/komisyonlar/ekipler ve okul öğrenci meclisleri) ve alanlara (öğrenme-öğretme süreçleri ve ders dışı etkinlikler) ilişkin düzenlemelere ve deneyimlere odaklanılıyor.

⁴ Bu bölüm, DOD kapsamında hazırlanan *Türkiye’de Okullarda Çocuk Katılımı: Durum Analizi* başlıklı rapordan derlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tüzün ve Sarışık (2015).

Okullarda Çocuk Katılımını Etkileyebilecek Güncel Politikalar ve Uygulamalar

Türkiye’de eğitime ilişkin karar alma, politika geliştirme, sonuçları izleme ve değerlendirme süreçlerinde çocukların görüşlerinin alınması yasal güvence altında değildir. Bu durum, eğitim süreçlerinde ve ortamlarında çocukların katılım haklarının yaşama geçmesini güçleştiren temel bir etmendir. Yasalarla veya politikalarla ilgili karar süreçlerine çocukları dahil etmeye çalışan girişimlere çok seyrek rastlanır. Çocuk Hakları Komitesi, Türkiye ile 2012’de paylaştığı gözlemlerinde bu eksikliklere dikkat çekmiş ve Türkiye’yi çocuğun katılım hakkı konulu Genel Yorum 12’yi dikkate almaya çağırmıştır.⁵

ÇHS’yi 1995’te yürürlüğe koyan Türkiye, yakın geçmişe kadar genelde çocuk haklarına ve özelde çocuk katılımına ilişkin bütüncül bir strateji üretmemiştir. Aralık 2013 tarihli Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı, konuyu kapsamlı biçimde ele alan ilk strateji belgesidir. 2013-2017 yıllarını kapsaması planlanan strateji belgesinin eğitim süreçlerinde çocuk katılımını nasıl etkilediğini tartışmak için henüz çok erkendir. Öte yandan, eylem planında yer alan ve aşağıda örnekleri sunulan çeşitli faaliyetler, çocuğun katılım hakkının Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve diğer ilgili kamu kurumlarının gündemine taşınması için önemli birer araç olabilir:⁶

- Tüm kurum ve kuruluşlarda çocuklarla ilgili idari ve yasal düzenlemelerin ve okul müfredatı ile eğitim programlarının gözden geçirilmesi ve çocuk hakları ihlali olduğu saptanan mevzuatın revize edilmesi.
- Çocuklarla çalışan yetişkinlere yönelik çocuk haklarına ilişkin eğitim programları geliştirilip uygulanması.
- Çocukların hizmet aldıkları tüm kurumlarda kendilerini ilgilendiren tüm konularda karar alma süreçlerine katılmalarını sağlayacak mekanizmalar oluşturulması.

⁵ ÇHK, 2012.

⁶ Belgenin tamamına erişmek için bkz. http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/54ad4cd6369dc5dac028bda2/ulusal_cocuk_haklari_strateji_belgesi_ve_eylem_plani.pdf

- Okullarda çocuklarla birlikte yapılan faaliyetlerde çocukların görüşlerine saygı ilkesini esas almak üzere gerekli idari düzenlemelerin yapılması.

Eğitim sisteminin başlıca düzenleyicisi konumundaki MEB'in mevcut politikalarında ve uygulamalarında, çocuk katılımı öncelikli bir konu değildir. MEB'in 2010-2014 Stratejik Planı'nda çocuk katılımıyla doğrudan ilişkilendirilebilecek tek hedef, "İlköğretim öğretim programlarında; öğrencilerde yerleşik bir demokrasi kültürünün oluşturulması[na] (...) yönelik, etkinlikleri ve uygulamaları plan dönemi boyunca artırmak." olarak ifade edilen 2.4 no'lu hedeftir. Ancak, bu hedef kapsamında öğrencilerin karar mekanizmalarına katılımına ilişkin hiçbir performans göstergesi yoktur. Bu hedefin izlenmesi için oluşturulan göstergeler ("Yapılan etkinlik ve yararlanan öğrenci sayısı" ve "Okul meclisi seçiminde oy kullanan öğrencilerin oranı") yetersizdir. Ayrıca, bu hedefe ve göstergelerine ilişkin yaşanan gelişmelere MEB'in son dönem faaliyet raporlarında, performans programlarında veya yıllık iş takvimlerinde yer verilmemiştir. MEB'in bir sonraki stratejik planlama sürecine ilişkin belgesinde de çocukların sürece katılımlarına ilişkin bilgi veya teşvik mevcut değildir.⁷ Okul düzeyinde dahi öğrencilerin stratejik planları yönlendirme, geliştirme ya da değerlendirme rollerinin bulunmaması önemli bir eksikliklerdir.

Strateji düzeyinde çocukların katılım hakkı önceliklendirilmemekle birlikte, MEB'in bazı güncel politikaları ve uygulamaları çocukların okullarda kendilerini ilgilendiren kararlara katılımını destekleyebilecek unsurlara sahiptir. Örneğin, henüz etkin biçimde uygulamaya geçmemiş olsa da, İlköğretim Kurumları Standartları,⁸ okulların özdeğerlendirme ve gelişim planlama süreçlerinde çocukların görüşlerine temel dayanaklar arasında yer vermesi bakımından önemli bir girişimdir.

MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından yürütülen Demokrasi Kuşağı: Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi de bu alanda önemli bir çalışmadır. Proje kapsamında demokratik yurttaşlık ve insan hakları konularına ilişkin yeni öğretim programları ve materyaller geliştirilmiş; okul yöneticilerine ve ilgili dersleri verecek öğretmenlere eğitimler sunulmuş; demokratik okul kültürünü yaygınlaştırmaya yönelik, pilot okullarla etkinlik temelli çalışmalar yürütülmüştür. Bu etkinlikler, hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin ve okul müdürlerinin katılım süreçlerine hazırlanması ve güçlendirilmesi bakımından önemli bir fırsat oluşturabilir.

Son olarak, Haziran 2014'te yürürlüğe giren Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumları Yöneticilerinin Görevlendirilmelerine İlişkin Yönetmelik, okul müdürlerinin görev sürelerinin uzatılması kararına öğrenci meclisi başkanlarının da dahil olmasını öngörmektedir. Karar sürecinde öğrencilere danışılacak olması önemli bir adım olmakla birlikte, söz konusu düzenleme, çocuk katılımının gereklerini yerine getirmekte yetersiz kalmakta ve çeşitli riskler barındırmaktadır.

⁷ MEB SGB, 2013b.

⁸ İlköğretim Kurumları Standartları bu notun yazımı sürecinde MEB'in 25.12.2014 tarihinde yayımladığı yönergeyle Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları olarak güncellenmiştir.

Düzenlemenin ilk uygulandığı yıl çocukların bilgi edinebilmeleri için yeterli zaman tanınmamış, çocukların görüşlerinden ötürü herhangi bir riskle karşılaşmalarını sağlayacak önlemler alınmamıştır. Bu süreçte gerçek anlamda çocuk katılımından bahsedebilmek için, düzenlemenin katılım ilkelerine uyumlu olarak kurgulanması gerekir.

Özetle, MEB'in bazı güncel uygulamaları okullarda çocuk katılımını destekleyebilecek fırsatlar sunar. Bununla birlikte, çalışmaların hazırlık ve uygulama süreçlerinde çocukları ve haklarını önceliklendiren bir yaklaşımın benimsenmediği söylenebilir. Söz konusu uygulamaların çocuk katılımını destekleme potansiyelini tam anlamıyla yaşama geçirmek için, çocuk katılımı ilkelerinin tüm hazırlık, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde dikkate alınması gerekir.

Okullarda Başlıca Çocuk Katılımı Alanları, Olanaklar ve Sınırlılıklar

Öğrencilerin kendilerini ilgilendiren kararlara katılımıyla ilgili saptama yapmak için öğrencilerin deneyimlerine, okullarda var olan yapılara ve alanlara, bunların sınırlılıklarına ve sundukları olanaklara yakından bakmak önem taşır.

Türkiye’de mevcut durumda, okul düzeyinde öğretmenlerin ve öğrencilerin katılımının çoğunlukla kurullar, komisyonlar vb. yapılar aracılığıyla sağlandığı görülüyor. İlgili mevzuata göre, bu yapıların bir kısmında çocukların yer alması beklenmiyor, bazılarında çocuklar temsil ediliyor, bazıları ise sadece öğrencilerden oluşuyor. Düzenlemeler çerçevesinde, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri, sosyal etkinlikler, disiplin, okulların stratejik planlama ve gelişim süreçlerinde, öğrenci görüşlerinin temsilciler aracılığıyla iletilmesi öngörülüyor. Müfredat kapsamındaki öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin yapılarda ise çocuklar neredeyse tamamen dışarıda tutuluyor.

Mevzuatta öğrencilerin hangi alanlarda ve yapılarda rol alacağı belirlenmiş olsa da, okullarda yapılan görüşmelerin ve çeşitli saha çalışmalarının bulguları, bu yapılara öğrenci katılımının farklı nedenlerle kağıt üzerinde kalabildiğine işaret ediyor. Bunlara örnek olarak, yetişkinlerin bu yapıları çocukların yaşlarına ve kapasitelerine uygun bulmaması; toplantı zamanlarının çocukların programına uygun biçimde belirlenmemesi ve çocukların halihazırda çok ders yükü ve sorumluluğu olması; çocukların katılımına gereksinim duyulmaması ya da yapıların genel olarak işlevsiz bulunması sayılabilir. Yapıların oluşturulabildiği durumlarda da işleyişleri her zaman çocuk dostu yöntemlerle desteklenmiyor; çocukların, çoğu zaman yetişkinlerin kendileri için uygun gördükleri yöntemler ve ortamlar aracılığıyla katılım sağlamaları bekleniyor. Bu yapılar ve işleyişleri çocuk dostu kılınmadıkça ve çocuklar kararları etkileme gücüne sahip olmadıkça, yapılarda öğrenci temsilcisi bulunması okullarda çocuğun katılım hakkını yeterince destekleyemez.

Öğrencilerin okullarda karar alma süreçlerine katılımlarının en önemli araçlarından biri de öğrenci meclisleridir. Türkiye’de öğrenci meclislerinin kurgulanışında, ilgili mevzuatın ağırlıklı olarak seçimlere ve usullere odaklandığı göze çarpmıyor. Bununla birlikte okullardaki deneyimler, öğrenci meclislerinin çocukların kararlara katılımlarını sağlama açısından hem tasarım hem de uygulama boyutlarında yeterli olmadığına işaret ediyor. Öğrenci meclisleri düzenli toplanacak zaman ve yer bulma sorunları sebebiyle verimli biçimde çalışamayabiliyor. Çalışabildikleri durumlarda da meclislerin okul yönetiminde pek söz hakkı olmuyor; okul meclislerinin rolü genellikle gezi, gösteri veya yarışma benzeri etkinlikler düzenlemekle sınırlı kalıyor.⁹ Ayrıca temsilcilik üzerine kurulu bu yapı, tüm çocukların katılımını güvence altına almakta yetersiz kalıyor.

Okul meclisi, kurul ve komisyon gibi yapıların ötesinde, çocukların kendilerini ilgilendiren her türlü konuda karar alma süreçlerinde etkin olarak yer almaları gerekir. Örneğin, öğrenme-öğretme süreçlerini en yakından deneyimleyen öznelere olarak çocuklar, bu süreçlere ilişkin kararlarda da söz sahibi olmalıdır. Ancak Türkiye’deki mevcut uygulamalar ve deneyimler, öğrenme-öğretme süreçlerinin, eğitim alanında çocuk katılımının en sınırlı olduğu alanlardan biri olduğuna işaret ediyor. Bu alanda, seçmeli dersler uygulaması, görece esnek bir alan olarak öne çıkıyor. Ancak öğrencileri merkeze alan bir uygulama olduğu öne sürülen seçmeli derslerin etkili bir biçimde yaşama geçemediği; eğitim sisteminin genel yapısı, okulların fiziksel koşulları, yetişkinlerin beklentileri ve tutumları gibi çeşitli nedenlerle öğrencilerin belirli dersleri seçmek zorunda bırakıldıkları gözlemleniyor.

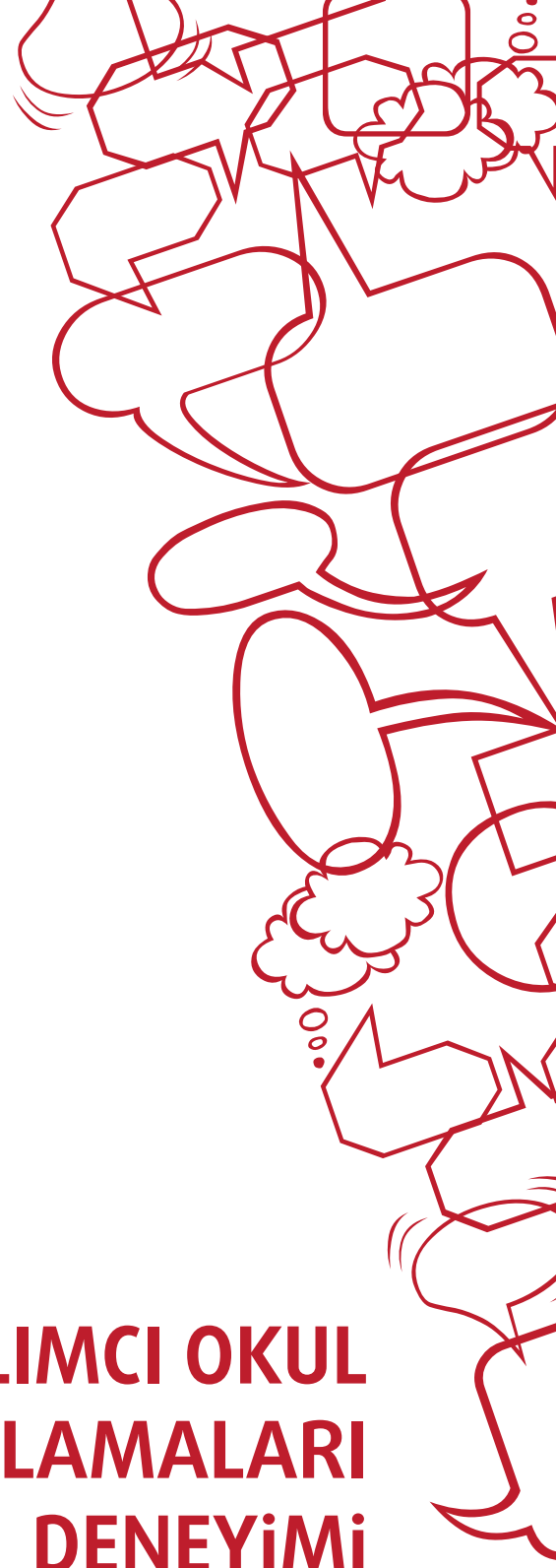
Merkeziyetçi eğitim sistemi içinde çok fazla hareket alanı bulamayan, uygulamaları kendi gereksinimlerine göre farklılaştıramayan okullar, ders dışı etkinlikler konusunda görece esnekliğe sahiptir. Dolayısıyla, okullar sosyal etkinlikleri çocuk katılımına alan açmak için bir fırsat olarak değerlendirebilir. Okullarda sosyal etkinliklerin işleyişine bakıldığında, bu alanda okul düzeyinde temel karar alma mekanizması olan Sosyal Etkinlikler Kurulu’nda öğrenci temsilcilerinin yer alması olumlu bir durum olarak öne çıkıyor. Ancak, okullardaki uygulamalar bu gibi yapıların kağıt üzerinde kalabildiğini, kurul üyeliğinin tek başına anlamlı katılım süreçlerine yol açmadığını gösteriyor.

Yalnızca Sosyal Etkinlikler Kurulu’nun değil, sosyal etkinliklerin de işleyişi çoğu zaman kağıt üzerinde kalabiliyor; okullarda sosyal etkinliklerin ne düzeyde ve nitelikte uygulanabildiğini büyük ölçüde öğretmenlerin donanımları ve bireysel çabalar belirliyor. Sosyal etkinliklere ilişkin kararlar genellikle okulların koşulları ve kaynakları doğrultusunda okul idareleri tarafından veriliyor; çocuklar karar ve planlama süreçlerine etkin biçimde dahil edilmiyor. Sonuç olarak, hem çocukların önem verdiği hem de okulların mevzuatta görece esnek bir uygulama alanına sahip oldukları ders dışı etkinlikler bağlamında, anlamlı bir katılım süreci yaratma potansiyelinin kullanılmadığı gözlemleniyor.

9 ÇOÇA, 2014.

KATILIMCI OKUL UYGULAMALARI DENEYİMİ

Demokratik Okullara Doğru: Okulları ve Öğrencileri Güçlendiren Katılım Uygulamaları Projesi'nin temel bileşenlerinden biri, Ekim 2013-Şubat 2015 tarihleri arasında İstanbul Eyüp Merkez Ortaokulu'nda (EMO) yürütülmüş olan pilot uygulamadır.

Pilot okul uygulamasının nihai hedefi, çocukları “okulda kararlara katılım gösteren ve tüm paydaşların katılımlarına saygı duyan, kararlarıyla değişim yaratacağına -kendi potansiyeline- inanan, sorumluluk alan ve okulu sahiplenen” bireyler olma; okuldaki yetişkinleri de “çocukların potansiyellerine inanan, okulun tüm paydaşları ile işbirliği içinde hareket eden, sorumluluk alan ve okulu sahiplenen” bireyler olma yönünde güçlendirmektir.¹⁰ Bu doğrultuda, EMO'nun tüm paydaşlarının parçası olduğu “Katılımcı okul uygulamaları” olarak adlandırılan bir süreç tasarlandı ve yaşama geçirildi.

Bu bölümde,¹¹ katılımcı okul uygulamaları çerçevesinde EMO'da deneyimlenenler aktarılıyor. Öncelikle, İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) ekibi ve gönüllüleri liderliğinde üç eğitim-öğretim dönemi boyunca EMO'da yürütülmüş olan çalışmalar kısaca özetleniyor. Ardından, okuldaki farklı paydaşların ve uygulama ekibinin deneyimleri üzerinden, katılımcı okul uygulamalarında öne çıkan noktalar paylaşılıyor.

¹⁰ Kılıç, 2015, s. 38-39.

¹¹ Bu bölüm, DOD kapsamında hazırlanan *Katılımcı Okul Uygulamaları: Eğitimciler için El Kitabı* başlıklı yayından derlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç (2015).

Katılımcı Okul Uygulamaları

DOD'un pilot okulu olan Eyüp Merkez Ortaokulu'nda daha demokratik bir okul kültürünün oluşmasına katkı sunmak, çocukları ve yetişkinleri bu doğrultuda güçlendirmek amacıyla, Ekim 2013'te katılımcı okul uygulamalarını yaşama geçirmek için yola çıkıldı. Bu deneyime başlarken, şu ilkeler odağa alındı:

- **Okul, esas olarak çocuklarındır.** Bir okulun katılımcı olabilmesi için, tüm paydaşların çocuk katılımının temel bir hak olduğu konusunda bilgi ve farkındalık sahibi olması gerekir.
- **Katılım, gündelik yaşamla ve ihtiyaçlarla ilgilidir.** Çocuklar, hem okulun yönetimine ilişkin kararlarda, hem de okulun işleyişinde ve gündelik yaşamlarında ihtiyaç duydukları her konuda söz sahibi olmalıdır.
- **Katılım ancak deneyimleyerek öğrenilir.** Katılımın kuramsal olarak öğrenilmesi mümkün değildir. Çocuk katılımı, ancak gerçek anlamda yaşama geçerse öğrenilir ve içselleştirilir.
- **Katılımcı bir okul kültürü yaratmak yetişkinlerin sorumluluğudur.** Çocukların katılımı için gerekli koşulları ve ortamı yaratmak, okuldaki yetişkinlerin sorumluluğudur.

Eyüp Merkez Ortaokulu hakkında

Katılımcı okul uygulamalarının deneyimlendiği Eyüp Merkez Ortaokulu, İstanbul'un Eyüp ilçesinde 10 derslikli tarihi bir binaya sahip. 12 yıllık zorunlu eğitime geçiş sürecinde ortaokula dönüştürülen EMO'nun yaklaşık 750 öğrencisi ve 30 öğretmeni bulunuyor. Okul mevcudu için yetersiz kalan derslik sayısı nedeniyle okulda ikili öğretim uygulanıyor; EMO'da gün sabah 7.20'de başlıyor ve akşam 18.40'ta bitiyor. Birçok okulda olduğu gibi, bu sürede teneffüsler dışında hiçbir boşluk bulunmuyor.

EMO'nun dersliklerin ve tuvaletlerin bakımsızlığı, bilgisayarların eski olması ve projeksiyon aletlerinin çalışmaması gibi konular okulun farklı paydaşları tarafından sıklıkla dile getiriliyor. Ekim 2013'te EMO'da DOD kapsamındaki çalışmalar başladığında okulun işlevsel bir Okul Aile Birliği ve okul öğrenci meclisi bulunmuyordu. Sosyal etkinlik çalışmaları yok denecek kadar azdı; ders içi ve ders dışı sergi, koro, drama vb. etkinlikler öğretmenlerin bireysel çabaları ile sınırlıydı. Bunlara ek olarak, okul müdürü görevlendirmelerine ilişkin yapılan değişiklik sonucunda EMO'nun okul idarecilerinde değişiklikler oldu; çalışmaların yapıldığı üç dönemde toplam üç farklı okul müdürü görev yaptı.

Uygulamaların genel amacı ve benimsenen ilkeler ötesinde, okula önceden belirlenmiş bir program veya içerik ile gidilmedi. Bunun yerine, okulun farklı paydaşlarıyla yapılan hazırlık çalışmalarında tespit edilen gereksinimlerden ve okulun mevcut koşullarından hareketle, EMO'ya özgü bir yol haritası oluşturuldu. Okulda üç dönem boyunca yapılan çalışmalar, "Katılımcılığa hazırlık", "Katılımcılığı deneyimlemek" ve "Katılımcılığı öznelletirmek" olarak adlandırılabilen üç aşama halinde uygulandı.

"Katılımcı okul uygulamaları;

***Okuldaki tüm paydaşlarla birlikte geliştirilir ve uygulanır,
Eğitim süreçlerine ve katılım mekanizmalarına etkin
katılıma dönüktür,
Okulun gereksinimlerini dikkate alır,
Mevcut katılım mekanizmalarını güçlendirir ya da
alternatifler yaratır,
Gönüllülük esasına dayanır."***

Kılıç, 2015, s. 39.

Hazırlık çalışmalarını kapsayan ilk aşamada, paydaşların katılım konusundaki bilgilerinin ve farkındalıklarının artması hedeflendi. Okulun tüm paydaşlarının mümkün olduğunca dahil edildiği bir süreçte, okulu tanımaya, paydaşları güçlendirmeye ve okulun gereksinimlerini tespit etmeye yönelik çalışmalar yapıldı. Liseye geçiş sınavları nedeniyle akademik yükleri daha fazla olan

8. sınıflar hariç tüm öğrencilerin katılımıyla insan hakları, iletişim becerileri, takım çalışması ve çatışma çözümü becerileri üzerine güçlendirme atölyeleri yapıldı. Benzer biçimde okuldaki yetişkinlere yönelik güçlendirme eğitimleri de yapıldı. Bu aşamada yapılan en önemli çalışmalardan biri, çocukların okullarında gözlemledikleri sorunları ve nasıl bir okul istediklerini belirlemek oldu. Çocukların okullarında yetersiz bulunduğu noktalar, sonraki aşamada oluşturulacak çalışma gruplarının da temelini oluşturdu.

Çocuklara göre demokratik bir okulda olması gereken ve EMO'da yetersiz olan özellikler

- Okulun iyi fiziksel ve teknolojik koşulları olması (temiz sınıflar ve tuvaletler, düzgün açılıp kapanabilen kapılar, öğrenci dolapları, düzgün bir soyunma odası, çalışan projektörler, bilgisayarlar ve akıllı tahtalar)
- Okul kantinindeki yiyeceklerin sağlıklı ve ucuz olması
- Çocukların kendi aralarında ya da yetişkinlerle aralarında şiddet olmaması
- Öğretmenlerin çocuklar arasında çalışkan/tembel, yaramaz/uslu ayrımı yapmaması
- Gezi, tiyatro, müzik vb. eğlenceli sosyal etkinliklerin bol olması
- Ödev ve sınav sisteminin çocuklara ve çocukların şartlarına uygun olması
- Çocukların, telefon yasağı, yemek arası olmaması, okul formasına ilişkin talepler vb. dilek ve şikayetlerini iletebilecekleri ve dikkate alınacaklarını bildikleri düzenlemeler olması
- Sınıf başkanlarının ve okul meclisinin atamayla değil seçimle belirlenmesi

İlk dönemde belirlenen gereksinimler üzerine inşa edilen ikinci aşamada öğretmenlerin, öğrencilerin, velilerin ve okul çalışanlarının katılımı deneyimlemeleri hedeflendi. Bunun için, öğrencilerin talep ettiği konular olan, okulun fiziki koşullarının iyileştirilmesi, okul kurallarının geliştirilmesi ve sosyal etkinlikler planlanması üzerine çalışma grupları oluşturuldu. Bunlara, tüm öğrencileri çocuk hakları konusunda bilgilendirme ve DOD'un çalışmalarını tüm paydaşlara tanıtmaya amacını taşıyan iki grup daha eklendi.¹² Çalışmalara katılmak isteyen öğrenciler tercih ettikleri gruplara dahil oldular; öğretmenler ve diğer yetişkinler de çalışmalara destek verdiler. 159 öğrencinin gönüllü olarak dahil olduğu çalışmalar, 13 hafta boyunca devam etti.¹³

12 Bu gruptaki çocukların hazırladığı belgeye şu bağlantılardan erişilebilir:

<https://vimeo.com/119105083> veya https://www.youtube.com/watch?v=kUrNNG2_yRI

13 Çalışma gruplarının oluşturulması, işleyişleri ve yapılan çalışmalara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç (2015).

Okulun ve öğrencilerin çalışmaları içselleştirdiği, proje ekibinin etkisinin giderek azaldığı son dönemdeki çalışmalar da üçüncü aşamayı oluşturdu. Bu aşamada, okulun işleyişinde katılımcılığın yaygınlaşması ve uygun araçlarla çocukların okuldaki kararlara katılma yönünde adımlar atabilmeleri hedeflendi. Okul meclisi oluşturmaya ön hazırlık olarak sınıflarda katılımcılığı destekleyecek çalışmalar yapıldı; her sınıf kendi anayasasını oluşturdu, sınıf temsilcileri seçimleri katılım ilkeleriyle uyumlu biçimde yapıldı. Ardından okul meclisi oluşturuldu ve meclis, önceki dönemde etkili olan çalışma grupları yöntemini benimseyerek çalışmalarına başladı.

Tahmin edilebileceği gibi, okuldaki tüm paydaşların katılım ilkelerini içselleştirip yaşama geçirmeleri ve okuldaki tüm karar alanlarına çocukların katılabilmesinin sağlanması için üç dönemlik bir süre yeterli olmadı. Bununla birlikte, pilot uygulama sürecinde özellikle paydaşların çocukların potansiyellerine güvenmesi ve katılımcılığın okulda uygulanabilir olduğuna inanması konusunda önemli gelişmeler kaydedildi.¹⁴ Katılımcı okul uygulamaları deneyimi, çocukların okuldaki birçok alanda sorumluluk alabildiklerine, önemsedikleri konularda zaman, yer ve kaynak sorunlarına rağmen etkili biçimde çalışabildiklerine iyi bir örnektir. Bu deneyimin kuşkusuz en olumlu sonuçlarından biri, çocukların okul yaşantısına etki edebileceklerini görmeleri, inançlarının ve özgüvenlerinin artmasıdır. Katılımcı uygulamalar deneyimi, hem EMO'nun, hem de başka okulların yararlanabileceği, okulların gereksinimlerine göre uyarlanabilecek örnek bir yol haritası sunmuş oldu.

¹⁴ Katılımcı okul uygulamaları süresince, bağımsız etki değerlendirme çalışması yürütüldü. Okuldaki çalışmalar ile eşzamanlı olarak ilerleyen etki değerlendirme çalışması bu raporun yazım aşamasında henüz tamamlanmamış olduğundan, çalışmanın bulgularına burada yer verilemiyor. Etki değerlendirme çalışması tamamlandığında ilgili rapora şu sayfadan erişilebilir: http://www.cocukcalismalari.org/project/demokratik_okullara_dogru/

Pilot Uygulama Deneyiminde Kullanılan Yöntemler ve Öne Çıkan Noktalar

Okullarda çocuk katılımının yaşama geçebilmesi için, yetişkinlerin gerekli ortamı sağlaması gerekiyor. Öncelikle, halihazırda öğrencilerin katılımını öngören yapıların ve alanların etkin biçimde kullanılması gerekiyor. Dahası, bu yapılara ve alanlara tüm öğrencileri dahil etmek gerekiyor. Okulların gereksinimleri doğrultusunda, yeni yapılar ve yöntemler geliştirmeye de açık olmak gerekiyor.

“Okulda ne yapılacağına okul olarak, öğretmenler olarak, öğrenciler olarak hepimizin birlikte karar vermesi lazım. Tek kişinin kararı olmamalı.”

EMO’da 6. sınıf öğrencisi

DOD kapsamında EMO’da deneyimlenen uygulamalar, bu konuda okulların ve yetişkinlerin nasıl bir yol izleyebileceğine ilişkin fikirler sunuyor. EMO’nun mevcut koşulları ve gereksinimleri doğrultusunda biçimlenen katılımcı okul uygulamaları sürecinde başvurulan bazı yöntemler şöyle özetlenebilir:

- Çocuk katılımını tüm okula yaymak amacıyla **bilgi edinme ve görüş bildirme araçları**ndan (anket, araştırma, dilek-öneri kutusu vb.) etkin biçimde yararlanmak.
- Etkin biçimde çalışan bir **okul öğrenci meclisi** oluşturmak.
- Çocukların ve okulun gereksinimleri temelinde **çalışma grupları** oluşturmak.
- **Sosyal etkinliklere** ilişkin planlanma süreçlerine çocukları dahil etmek.

Bilgi edinme ve görüş bildirme araçları

Öncelikle, çocuk katılımının temsilcilik temelinde oluşturulan yapılarla sınırlı kalmaması ve tüm okula yayılabilmesi için görüş bildirme, bilgi edinme ve

değerlendirme araçlarından yararlanılması gerekiyor. Bu araçlar aynı zamanda okuldaki katılımçılık kültürünün sürdürülebilir olmasını da destekliyor. EMO'daki uygulamalarda, görüş alma aracı olarak anketlerden sıklıkla yararlanıldı. Oluşturulan çalışma gruplarının hemen hemen hepsi, anketler yoluyla okuldaki çocukların ve yetişkinlerin belirli konular hakkındaki görüşlerini topladı. Toplanan bu bilgiler, karar verme ve planlama süreçlerinde kullanıldı. Düzenlenecek gezide ziyaret edilecek yer veya okul yönetimine iletilecek talepler anketler aracılığıyla belirlendi. Ayrıca, bu çalışmaların sonuçları her zaman okul geneline duyuruldu.

İlk olarak kolaylaştırıcı rolü üstlenen yetişkinlerin çocuklara tanıttığı anket yöntemini, zaman içinde çocuklar da sıkça kullanmaya başladılar. Örneğin, okul öğrenci meclisi yönetimi seçiminde aday olan gruplardan biri, öğrencilerin meclisten taleplerini yazılı olarak topladı. Bu grup seçilmemiş olsa da, mecliste çalışma planı ve grupları oluşturulurken toplanılan bu bilgilerden yararlandı.

“Direkt hayır demesinler, neden yapamadıklarını söylesin yönetim. Neden yapamadıklarını söylerlerse biz de fikir bulabiliriz ya da yardım edebiliriz.”

EMO'da 7. sınıf öğrencisi

EMO'daki çocuklar akranlarından ve yetişkinlerden görüş alma yöntemine sıklıkla başvurdular; ancak aynı şeyi yetişkinler için söylemek pek mümkün değil. Yetişkinlerin, çocukların görüşlerine başvurma ve çocuklara geribildirim verme alışkanlığı edinmeleri konusunda kendilerini geliştirmeleri gerekiyor. Bu konuda kullanılacak en basit araçlardan biri dilek-öneri kutusudur.

Dilek-öneri kutusunun etkin biçimde kullanılabilmesi için, öncelikle okul yönetiminin bu aracı önemsemesi ve paylaşılan önerileri ciddiye aldığını çocuklara göstermesi gerekir. Yetişkinler ve çocuklar arasında düzenli bir iletişim olması, bu mekanizmanın anlamlı biçimde işleyebilmesi için kilit önem taşır. Buradan çıkan tüm görüşler yaşama geçemeyebilir; ancak çocuklara açıklamalar yapılması, neyin neden yapılamayacağını paylaşılması önemlidir. Kutuya atılan önerilerin düzenli olarak kontrol edilmesi, tüm öğrencilere ulaşacak yöntemlerle paylaşılan talep ve önerilere yönelik düzenli geribildirimler verilmesi gerekiyor. Geribildirimler okul panolarında, -varsa- kapalı devre televizyonlar aracılığıyla, okulun sosyal medya sayfalarında, hatta hafta başında ve sonundaki bayrak törenlerinde öğrencilerle paylaşılabilir. Okullar kendi özelliklerine ve koşullarına göre bu gibi yöntemleri uyarlayabilir ve çoğaltabilir.

Okul öğrenci meclisi

Etkin bir biçimde işlediğinde, okul öğrenci meclisi de çocuklar ve okul yönetimi arasında düzenli bilgi alışverişi sağlayabilecek önemli bir yapıdır. Okul yönetiminin okul meclisi ile düzenli toplantılar yapması, çocukların okuldaki kararlara katılımı açısından önemli bir adım olacaktır. Bu toplantıların yalnızca meclis başkanıyla değil, daha fazla öğrencinin katılımıyla gerçekleştirilmesi de önemlidir.

Pilot uygulamanın başladığı dönemde EMO'da bir okul öğrenci meclisi bulunmuyordu. EMO'da yapılan çalışmaların son aşamasında, okul öğrenci meclisi oluşturuldu ve meclis faaliyet göstermeye başladı. Meclisin ilk çalışmalarından biri, meclis yönetimi seçimi sürecini değerlendirmek oldu. Bu değerlendirmede çocuklar, adaylık için ekip oluşturma ve tanıtım etkinlikleri için yeterli zamanları olmadığını ifade ettiler. Çocukların bu eleştirisi, katılımı hazırlık sürecinin önemini vurguluyor.

Seçim sonrasında değerlendirme yapmak kadar, meclisin okul yönetimi tarafından tanınması ve sahiplenilmesi de önem taşıyor. Örneğin, EMO'da meclisin oluşturulduğu dönem görev yapan okul müdürünün meclis toplantısına katılması, öğrencileri tebrik etmesi ve meclise okul kurallarının tanıtımı konusunda birlikte çalışmayı önermesi çocuklar için yürekendirici oldu.

“[Okul müdürünün] gücü var, resmiyeti var. Bizle birlikte daha çok şey yaparsa etkisi artar, okulda yayılır.”

EMO'da 7. sınıf öğrencisi

Okul meclisinin çalışmalarından biri de, kız öğrencilerin okul formlarına ilişkin değişiklik taleplerini okul idaresine iletmek ve bu konuda değişiklik yapılmasını sağlamak oldu. Bu deneyim, öğrencilerin yanı sıra okul yönetiminin ve okul aile birliğinin gözünde meclisin önemini pekiştirdi. Çocukların okulda her gün karşılaştıkları bir konuya ilişkin değişim yaratmış ve çözüm üretmiş olmaları, çocukları sonraki çalışmalarda sorumluluk almaya daha istekli kıldı. EMO'daki okul meclisi görece yeni bir yapı olduğundan, işleyişinin zaman içinde somut çalışmalar yapıldıkça daha da etkin hale geleceği öngörülebilir.

İhtiyaç temelli çalışma grupları

Okul öğrenci meclisi çocuk katılımı açısından önemli bir mekanizma olsa da, çocukların okulun işleyişindeki kararlara katılabilmeleri için kullanılacak tek yöntem tabii ki meclisler değildir. EMO'da yapılan çalışmaların büyük bir bölümünü oluşturan ihtiyaç temelli çalışma grupları modeli, okulda pek çok konuda çocuk katılımına alan açmak için kullanılacak etkili bir yöntemdir. Çocuklar, bu gruplar aracılığıyla okullarındaki sorunlara yönelik somut çözümler geliştirdikçe, çeşitli alanlarda sorumluluk alma ve okulun işleyişinde etkin rol alma konusunda giderek daha istekli oluyorlar.

Bu yöntem, okulun ve paydaşların gereksinimlerini ön plana çıkarıyor. Ayrıca, ihtiyaç temelli çalışma grupları çocukların veya öğretmenlerin, okulda yapmak istedikleri, merak ettikleri, üzerine çözüm üretmek istedikleri akademik, sosyal ya da gündelik konular üzerine birlikte çalışabilmelerinin yolunu açıyor.

Sosyal etkinlikler

Okulda yapılan her türlü sosyal etkinliğin çocukların kendilerini ifade etmelerini sağladığı, dolayısıyla katılımı kolaylaştırdığı gözlemleniyor. Tabii ki, sosyal etkinlikleri uygulamak tek başına katılım için yeterli olmayabiliyor. Sosyal etkinlikler aracılığıyla çocuk katılımına alan açabilmek için, süreçlerin katılım ilkeleriyle uyumlu biçimde planlanması ve uygulanması gerekiyor. Sosyal etkinliklerin uygulanmasında da, EMO'daki çalışma gruplarında izlenen yöntemin kullanılması önerilebilir. Bu da demek oluyor ki, etkinlikler planlanırken öncesinde kapsamlı bir bilgilendirme aşaması olmalı, çocukların gönüllü olarak katılmaya karar vermeleri sağlanmalıdır. Çalışmalardaki planlama süreçlerine çocukların dahil edilmesi, içeriğin çocukların ilgi alanlarına ve önceliklerine göre şekillenmesini de sağlayacaktır.

Birçok okulda sosyal etkinlikler yapılırken, çalışmaya dahil olacak çocuklar arasında bir tür seçim veya eleme yapma zorunluluğu söz konusu olabiliyor. Etkinliğe katılabilecek çocuk sayısının sınırlı olması, katılımın yetenek veya akademik başarı gibi belirli özellikler gerektirmesi katılımcılığa aykırıdır. Bu tür sorunları gidermenin bir yolu, gerektiğinde yapılacak eleme/seçme süreçlerindeki kararları da katılıma açmak olabilir. Eleme ölçütleri çocuklarla birlikte nesnel biçimde belirlenir, eleme süreci saydam biçimde yürütülür ve tüm çocuklara ulaşacak biçimde sürece ilişkin geribildirim verilirse katılımcılığa aykırı ve ayrımcı sonuçlar giderilmiş olur.

**ULUSAL POLİTİKALARA
VE OKULLARDAKİ
UYGULAMALARA
YÖNELİK ÖNERİLER**

Çocukların eğitim yaşamlarında kendilerini ilgilendiren her konuda karar alma süreçlerine katılabilmeleri, görüşlerini ifade edebilmeleri ve bu görüşlerin dikkate alınması, onların en temel haklarından biridir. Eğitim politikalarının oluşturulmasından okulların gündelik işleyişiyle ilgili kararlara uzanan süreçlerin tamamında, çocukların kararlara katılımını sağlamak devletin ve yetişkinlerin sorumluluğundadır.

Gerek politika gerekse okul düzeyinde çocukların dahil olduğu tüm yapılarda ve süreçlerde katılım ilkelerinin göz önünde bulundurulması gerekir. Bu ilkeler gözetilmediğinde, gerçek anlamda katılımdan bahsedilemez. İlgili yapıların ve süreçlerin geliştirilme aşamasından itibaren çocuk katılımının ve katılım ilkelerinin odağa alınması önemlidir. Bu alandaki iyi örneklerin ortak özelliği, uygulamaların tasarım aşamasından başlayarak bu ilkeler ışığında kurgulanmış olmasıdır.¹⁵

Bu bölümde, önceki sayfalarda özetlenen mevcut durum değerlendirmesi ve pilot uygulama deneyimi temelinde, ilk olarak eğitim sisteminin genelini ilgilendiren ve MEB'in öncülüğünde atılması gereken başlıca adımlar ele alınıyor. Ardından, okul düzeyinde çocukların katılımını sağlamaya veya mevcut uygulamaları iyileştirmeye yönelik önerilere yer veriliyor.

15 Beyazova ve ark., 2015.

Politika Düzeyinde Atılabilecek Adımlar

Eğitimde çocuk katılımına ilişkin güncel durum, yetişkinlerin çocukların kararlara katılımına ilişkin tutumlarında ve yaklaşımlarında bir dönüşüm olması gerektiğine işaret ediyor. Eğitim sisteminin genelini biçimlendiren mevzuat, politikalar ve uygulamalar düzeyinde paralel bir dönüşümün gerçekleşebilmesi için başta MEB olmak üzere ilgili kurumlara önemli görevler düşüyor.

Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi ve Eylem Planı yaşama geçmeli

Henüz uygulamaya yansımaları değerlendirilemeyecek kadar güncel bir gelişme olsa da, 2013 tarihli Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın Yüksek Planlama Kurulu'nca kabul edilmiş olması önemli bir adımdır. Belgede yer alan belirli hedefler ve faaliyetler,¹⁶ çocuk katılımının yaşama geçmesine katkı sunma potansiyeli taşıyor.

Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın, MEB başta olmak üzere ilgili kurumların strateji, mevzuat, faaliyet planı, bütçe vb. çalışmalarında referans alınması gerekiyor. Bu kapsamda, belgede yer alan faaliyetlere ilgili kurumların faaliyet planlarında yer verilmesine, bu hedeflere ilişkin göstergelerin de kurumların performans programlarına eklenmesine gereksinim duyuluyor. Dahası, strateji belgesindeki hedeflerden ve faaliyetlerden sorumlu olduğu belirtilen kurumların bütçe başta olmak üzere gerekli kaynakları sağlaması büyük önem taşıyor.

Belgenin hem ulusal hem yerel düzeyde bilinirliğinin artırılması da atılabilecek adımlar arasında yer alıyor. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB)

¹⁶ Strateji belgesinin ve eylem planının eğitimde çocuk katılımıyla ilgili hedeflerinin ve faaliyetlerinin listelendiği ve eğitim sistemine yansımalarının değerlendirildiği bir tablo için bkz. Tüzün ve Sarıışık, (2015, s. 35-37).

öncülüğünde, ilgili bakanlıklara ve yereldeki kamu kurumlarına belgenin içeriğine ve öngördüğü adımlarına ilişkin bilgilendirme yapılabilir. Yerel düzeyde ve okullar için bu belgenin ne anlama geldiğini, ne gibi girişimler gerektirdiğini ele alan rehber, broşür, internet sitesi vb. materyaller geliştirilip yaygınlaştırılabilir. **Ayrıca, hem Ulusal Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı'nın hem de sayılanlar gibi ek materyallerin çocuk dostu versiyonlarının hazırlanıp yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.**

Stratejinin hayata geçmesini izlemek, sonuçlarını değerlendirmek ve sorumlu kurumlar arasında eşgüdümü sağlamak, Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun görevidir. 2012 yılında oluşturulan Kurul, henüz somut ve etkin biçimde faaliyet gösteremiyor.¹⁷ ASPB liderliğinde işlemesi öngörülen bu mekanizmanın en kısa zamanda işler hale getirilmesi stratejinin yaşama geçmesi için kilit önem taşıyor.

Kurul'un aynı zamanda, eylem planı uygulandıktan sonra bir değerlendirme raporu hazırlaması hedefleniyor.¹⁸ Bu rapora ek olarak, sürecin yakından izlenmesini kolaylaştırmak amacıyla daha kısa aralıklarla ilerleme raporları hazırlanması ve bu raporların çocuk hakları ve eğitim alanlarında çalışan sivil toplum örgütleriyle tartışılması önerilebilir. Ayrıca, izleme süreçlerinde çocuk hakları alanında çalışan sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin ilgili birimlerinin uzmanlığına başvurulması düşünülebilir.

Son olarak, strateji belgesinde yer verilmeyen çocuk katılımı ilkelerinin, stratejinin uygulama ile izleme ve değerlendirme süreçlerine rehberlik etmesinin sağlanması eşsiz önemdedir. **Bu çerçevede, uygulama ile izleme ve değerlendirme süreçlerinde farklı özelliklere ve gereksinimlere sahip çocuklara çocuk dostu yöntemler aracılığıyla danışılması için mekanizmalara ve donanımlı insan kaynağına gereksinim vardır.**

Eğitime ilişkin politika süreçlerine, program ve materyal geliştirme çalışmalarına, izleme ve değerlendirme süreçlerine çocuk katılımı sağlanmalı

Öncelikle, bu süreçlerde çocuk katılımı yasal güvence altına alınmalıdır. Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin tarafı olan Türkiye için, bu her şeyden önce devletin temel bir yükümlülüğüdür. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (2012)2 sayılı tavsiye kararı da, çocuğun katılım hakkının anayasa, yasalar ve düzenlemeler aracılığıyla güvence altına alınması gerektiğini vurguluyor. Bu doğrultuda, MEB mevzuatının ÇHK'nın 12 No'lu Genel Yorumu ışığında gözden geçirilmesi ve ilgili yasal düzenlemelerde çocuk katılımının güvence altına alınması gerekiyor.

¹⁷ Avrupa Birliği Komisyonu'nun Türkiye'ye ilişkin 2014 yılı ilerleme raporunda, Kurul'un izleme döneminde hiç toplanmamış olduğu; çocuk hakları üzerine çalışan bakanlıklar ve birimler arasında eşgüdümün yetersiz olduğu belirtiliyor.

¹⁸ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013.

ÇHK'nın da vurguladığı gibi, devletler yalnız okul düzeyinde değil, yerel ve ulusal düzeyde eğitim politikalarının her boyutuyla ilgili çocuklara danışmakla yükümlüdür.¹⁹ Bu bağlamda çocuklar, stratejik plan hazırlığı, öğretim programlarını izleme ve değerlendirme, personelin performans değerlendirmeleri gibi birçok alanda söz sahibi olabilmelidir. Devlet, çocukların kararlara katılamayacaklarını düşünerek onları bu süreçlerden dışlamak yerine, mevcut yapıları ve yöntemleri uyarlayarak çocukların yaşlarına, olgunluklarına ve farklı özelliklerine uygun katılım olanakları yaratmakla yükümlüdür.²⁰

Örneğin, öğretim programlarının ve materyallerinin tasarımında, bunları doğrudan ve en yakından deneyimleyen özneler olarak tüm çocukların katılımının sağlanması gerekiyor. Çocukların geribildirimlerini ve görüşlerini sistematik olarak bu süreçlere dahil edecek bir mekanizma geliştirilmesi, öğretim programlarının ve materyallerinin niteliğini artırmaya da katkı sunacaktır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın yenilenen öğretim programlarına yönelik yürüttüğü izleme çalışmalarına öğretmenlerin ve öğrencilerin katıldığı ifade ediliyor.²¹ Bu ve benzeri çalışmalarda çocuk dostu yöntemler ve araçlar kullanılması; çocukların sürece yeterince hazırlanması; değerlendirme sonrasında görüşlerinin nasıl kullanıldığına ilişkin çocukların bilgilendirilmesi kritik önem taşıyor. Ek olarak, bu süreçlerin içermeci kılınması gerekiyor. Diğer bir deyişle, yaş, cinsiyet, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, engel durumu ve özel gereksinimler, dil, din, etnik köken, ailenin geliri ve eğitim düzeyi, yerleşim yeri, ders başarısı, disiplin durumu, devam edilen okul türü vb. bakımlardan farklı özelliklere, koşullara ve gereksinimlere sahip çocukların bu çalışmalarda yer alması sağlanmalıdır. Ulusal düzeyde sistematik olarak çocukların görüşlerini ve geribildirimlerini almayı kolaylaştırmak için, mevcut çocuk ve genç örgütlenmeleriyle bire bir çalışmaktan bilişim teknolojilerinin kullanımına pek çok farklı yöntem düşünülebilir.²²

MEB'in stratejik plan hazırlık süreçlerine de çocuk katılımı sağlanmalıdır.

MEB'in yol haritasını belirleyen bu çalışmalarda, eğitim hakkının öznesi olan çocukların deneyimlerini ve görüşlerini paylaşma olanağı bulamamaları önemli bir eksikliktir. Stratejik plan hazırlık süreci, çocukların katılımına uygun yöntemlerle desteklenecek biçimde gözden geçirilmelidir. **Ek olarak, stratejik plan gibi kilit belgelerin çocuk dostu versiyonlarının hazırlanması ve bu belgelere çocukların erişiminin sağlanması da önemlidir.**

ASPB ve MEB işbirliğiyle il, ilçe ve okul düzeyinde stratejik planların hazırlanma sürecinde, il ve ilçe müdürlüklerine ve okullara rehberlik sunularak çocuk katılımının bu süreçte göz ardı edilmemesi sağlanabilir. Bu süreçlerde Ulusal Çocuk Hakları Stratejisi ve Eylem Planı'nın da kaynak olarak kullanılması gerektiği kurumlara resmi olarak hatırlatılabilir; belgenin öngördüğü adımlar ve girişimler konusunda yerel düzeyde bilgilendirme yapılabilir.

¹⁹ ÇHK, 2009, pa. 111.

²⁰ Kılıç, 2015.

²¹ MEB SGB, 2013a.

²² Örneğin, Kuzey İrlanda'da eğitim politikalarına ilişkin kararlara çocuk katılımını bilişim teknolojileri aracılığıyla kolaylaştırmaya yönelik gerçekleştirilen pilot çalışmanın ayrıntıları için bkz. Beyazova ve ark. (2015, s. 39-45).

Bu bağlamda, MEB'in okulların özdeğerlendirme ve gelişim planlama süreçlerinde kullanılması öngörülen İlköğretim Kurumları Standartları ile çocukların görüşlerine başvurulmasını teşvik etmesi önemli bir girişimdir.²³ Bununla birlikte, **İlköğretim Kurumları Standartları'nda çocukların görüşlerini öğrenmek amacıyla geliştirilmiş araçların iyileştirilmesi gereklidir.** Bu doğrultuda atılabilecek adımlardan bazıları, "Çocukların Okul Yönetimine Katılımı" alt standardına ilişkin araçta, katılımın temel unsurlarından olan hazırlık ve geribildirim süreçlerine de yer verilmesi; çocukların kullanması beklenen soru formlarının dilinin farklı yaşta çocukların kullanımına uygun biçimde uyarlanması; özel gereksinimli öğrencilere danışma sürecinde kullanılabilecek yöntemler geliştirilmesidir.

Okulların haftalık çizelgelerinde ders dışı etkinlikler için belirli zaman dilimleri ayrılmalı

Gerek durum analizi çalışması, gerekse DOD pilot okulunun katılımcı okul uygulamaları deneyimi, çocuk katılımı için önemli fırsatlar sunan ders dışı etkinlikler için zaman, yer ve kaynak bulunması konusunda önemli sorunlar yaşandığına işaret ediyor. İlköğretim kurumlarında, kamu kaynakları kurumların temizlik, bakım-onarım gibi gereksinimlerini karşılamada bile yetersiz kalıyor.²⁴ Özellikle sosyoekonomik bakımdan dezavantajlı bölgelerdeki okulların sosyal etkinlikler için ayırabilecekleri kaynakları olmuyor. Buna ek olarak, haftalık ders çizelgelerinde sosyal etkinliklere ayrılan saatlerin kaldırılması da sosyal etkinliklerin uygulanmasını zorlaştırıyor. Özellikle ikili öğretim uygulanan okullarda, öğretmenlerin ve öğrencilerin istekli olduğu ve maddi kaynak bulunabildiği durumlarda bile sosyal etkinlikleri uygulayacak yer ve zaman bulunamayabiliyor.²⁵

Bahsi geçen nedenlerle, okullar sundukları sosyal etkinlik seçeneklerini sınırlamak zorunda kalabiliyor. Bunun sonucunda, çocuklar dahil olacakları etkinlikleri serbestçe seçemiyorlar ve katılımları gönüllü olmayabiliyor. İkili öğretimin azaltılması, ilköğretim okullarına daha fazla kaynak ayrılması ve ders dışı etkinlikler düşünülerek kaynakların planlanması gibi önlemlere de gereksinim olmakla birlikte, bunların kısa vadede tamamlanması güç olabilir. Öte yandan, kısa vadede atılabilecek bir adım olan, **haftalık ders çizelgelerine sosyal etkinlik saatlerinin tekrar eklenmesi, en azından zaman bulma konusunda yaşanan sorunları azaltacaktır.**

Okullarda çalışan yetişkinler, çocuk hakları ve çocuk katılımı konusunda daha donanımlı kılınmalı ve desteklenmeli

Çocuk katılımı için gerekli alanı açmak, yetişkinlerin sorumluluğundadır. DOD kapsamında yapılan farklı çalışmalar, çocuk katılımının yaşama geçmesinde

²³ İlköğretim Kurumları Standartları, bu notun yazımı sürecinde, MEB'in 25.12.2014 tarihinde yayımladığı yönergeyle Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Standartları olarak güncellenmiştir.

²⁴ Köse ve Şaşmaz, 2014.

²⁵ Gürkan ve ark., 2014; Tüzün ve Sarıışık, 2015.

öğretmenlerin ve okul idarecilerinin rollerinin ne denli kritik olduğunu gösteriyor.²⁶ Özellikle okul idarecileri çocuk katılımına inandığında ve bu fikri sahiplendiklerinde, okulda anlamlı dönüşüme liderlik edebiliyorlar.²⁷ Bununla birlikte, çocukların kararlara katılım süreçlerinde yetişkinler de çocuklar kadar hazırlanmaya ve desteğe gereksinim duyabiliyor.²⁸ **Dolayısıyla, okullarda çocuklarla çalışan yetişkinleri de sorumluluklarını daha iyi yerine getirebilmeleri için desteklemek gerekiyor.**

Bu kapsamda atılabilecek adımlardan biri, eğitim fakültelerindeki programların, çocuk haklarını kapsamlı biçimde ele alacak biçimde düzenlenmesidir. Okul idarecilerine yönelik eğitim yönetimi vb. yüksek lisans programlarında, okul yönetiminde çocukların katılımını ele alan derslere/konulara yer verilmesi de yararlı olabilir. Bunun yanı sıra, halihazırda okullarda görev yapan öğretmenlere, okul idarecilerine, müfettişlere ve okullarda görevli tüm personele çocuk haklarını ve çocuğun katılım hakkını ve okul ve sınıf ortamında gerektirdiklerini odağa alan hizmetiçi eğitimler verilmesi gerekiyor. Bu bağlamda, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında pek çok okulda yaşanan müdür değişimlerine paralel olarak yerel düzeyde sürdürülen, müdürlere yönelik eğitimlerde ilgili konulara yer verilmesi teşvik edilmelidir.

Hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitimlerde, yetişkinlerin çocuk katılımına ilişkin etkili örnekleri tanımaları sağlanmalı; karşılıklı öğrenmeye olanak sağlayacak ortamlar yaratılmalıdır. Hatta mümkün olduğunda, bu eğitimlerde çocukların ve gençlerin de uzman veya eğitici olarak yer alması düşünülebilir.²⁹

MEB öncülüğünde, okullarda çocukların katılımını destekleyecek yöntemler, materyaller ve kaynaklar geliştirilip yaygınlaştırılmalı

Çocuk katılımını yaşama geçirmek isteyen okullara yol gösterecek materyaller hazırlanması önem taşıyor. **Akademisyenler, sivil toplum örgütleri, çocuklarla çalışan uzmanlar, öğretmenler ve tabii ki çocukların işbirliğiyle mevcut yöntemler iyileştirilebilir veya yeni yöntemler geliştirilebilir.** Geliştirilen yöntemler ve materyaller, MEB öncülüğünde yaygınlaştırılabilir. Okulların uyguladıkları iyi örnekleri ve deneyimleri Eğitim Bilişim Ağı veya farklı bir platform üzerinden paylaşmaları da bu sürece katkıda bulunabilir.

Demokrasi Kuşağı: Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi'nin "Demokratik Okul Kültürü" bileşeni kapsamında geliştirilen ve okullarda pilot uygulaması yapılan etkinlikler, bu alanda önemli bir kaynak olabilir. **Demokratik Okul Kültürü etkinliklerine ilişkin izleme ve değerlendirme çalışmaları tamamlanmalı, uygulamaların çocuklar ve okullardaki diğer paydaşlar**

²⁶ Beyazova ve ark., 2015; Kılıç, 2015; Tüzün ve Sarıışık, 2015.

²⁷ Davies ve ark., 2006.; Kılıç, 2015.

²⁸ Beyazova ve ark., 2015.

²⁹ Avrupa Konseyi, 2012.

üzerindeki etkisi izlenmeli ve ilgili her paydaşın erişebileceği biçimde raporlanmalıdır.

Ayrıca, müfredatta çocuk haklarına ve hak arama yollarına kapsamlı biçimde yer verilmeli, hak sahipleri olarak çocuklar eğitimle desteklenmelidir.

Özellikle çocukların katılım hakkına ilişkin çocuk dostu bilgi ve materyaller hazırlanıp yaygınlaştırılmalı; çocukların sahip oldukları katılım olanaklarını daha iyi tanımalarına destek olunmalıdır.

Okul Düzeyinde Atılabilecek Adımlar

Eğitim sistemi genelinde çocukların eğitim politikalarına ve uygulamalarına ilişkin tartışmalara katılımı sınırlı olsa da, okulların belirli konularda çocuğun katılım hakkının yaşama geçmesini destekleyecek hareket alanları bulunuyor. İstekli yetişkinler olduğunda ve okullar belirli düzenlemeler yaptığında, çocukların okuldaki karar alma süreçlerine katılımı sağlanabilir. Aşağıda paylaşılan öneriler, okullara bu konuda atılabilecek adımlara ilişkin örnekler sunuyor. Önerilerin açıklamaları, okullarda halihazırda bulunan veya yeni oluşturulacak yapıların ve süreçlerin katılım ilkeleri ile nasıl uyumlu kılınacağına ilişkin örnekler de içeriyor.

Okullardaki sorunların saptanmasında ve çözümünde çocuklarla birlikte çalışılmalı

Çocukların etkin olarak rol aldığı danışma süreçleri ve/veya araştırmalarla, okullarda durumun saptanmasında ve sorunların çözümünde çocuklarla birlikte çalışılabilir. **Bu tür çalışmaların hem okullara çocukların önemseydiği alanları saptama ve buralarda fark yaratma olanağı sağladığı, hem de çocuklar için önemli öğrenme fırsatları yarattığı görülür.**³⁰ Çocukların okuldaki diğer öğrencilere danışılmasında etkin rol aldıkları ve süreçte araştırma becerilerini de geliştirdikleri bu çalışmalar, istenilirse ilgili derslerin öğretim programları dahilinde de kurgulanabilir.

Okuldaki belirli bir grup öğrenciye ya da tüm öğrencilere danışılmasını içeren süreçlerde, sorularının oluşturulmasında ve araştırmaların yürütülmesinde

30 DOD kapsamında hazırlanan *Eğitimde Çocuk Katılımı: Dünyadan ve Türkiye'den Örnekler* başlıklı derlemede yer alan örneklerde de bu yöntemle sıklıkla başvurulduğu gözlemleniyor. Daha ayrıntılı bilgi için bu yayındaki "Öğrenciler Okul Politikasını İyileştiriyor" ve "Araştırmacılar Neden Çocuk Olmasın?" başlıklı bölümler incelenebilir (Beyazova ve ark. 2015, s. 24-30, 75-82).

çocukların etkin rol alması önemlidir; böylelikle çocuklar açısından okulda öne çıkan gereksinimler ve sorunlar belirlenebilir. Çocuk katılımına ilişkin uygulamalarını geliştirmek isteyen okullar, doğrudan çocukların kararlara katılımına odaklanan araştırmalar da yürütebilirler; okulda hangi katılım mekanizmalarının işleyip işlemediği ya da çocukların öğrenci meclisi, kurullar veya komisyonlar gibi yapılarda gözlemledikleri eksiklikler incelenebilir.³¹

Öğrencilere danışılması ve/veya öğrencilerin akranlarının görüşlerini ve önerilerini ortaya koyacak araştırma süreçlerinde aktif olarak rol oynaması, okullar stratejik planlarını ya da gelişim planlarını hazırlarken zaten yapılması gereken çalışmalar olarak da görülebilir. **Okulların, uygulamalarını ve politikalarını çocuklardan toplanan bilgiler temelinde biçimlendirmesi beklenmelidir.** Ayrıca, düzenli aralıklarla yürütülecek benzer danışma ve/veya araştırma girişimleri, okuldaki olumlu gelişmelerin belirlenmesini de kolaylaştıracaktır.

Okuldaki duruma ilişkin çocukların görüşlerini almak amacıyla, birçok okulda bulunan veya kolaylıkla oluşturulabilecek olan dilek-öneri kutularının etkin hale getirilmesi de önemli bir adım olacaktır. **Dilek-öneri kutuları çocuk katılım ilkeleriyle uyumlu biçimde kullanılırsa**, çocukların görüşlerini almak için işlevsel bir araç olabilir. Kutudan çıkan öneriler arasından uygulanmasına karar verilen öneriler üzerinde çocuklar ve yetişkinler bir arada çalışabilirler. Birlikte sorun çözme deneyimi de okul kültürünü olumlu etkileyecektir.

Okullar, öğrenci meclislerine okul yönetiminde rol vermeli

Okul öğrenci meclislerinin daha etkili olabilmesi için, gerek mevzuatta gerekse uygulamada temsilcilerin ve başkanların seçim sürecine değil meclisin yıl boyunca işleyişine odaklanması gerekiyor. Meclislerin okul yönetiminde tanımlı rollere sahip olmaması; öğrencilerin ciddiye alınmadıklarını düşünmelerine ve okuldaki önemli kararları etkileyememelerine yol açıyor. DOD pilot okulunun katılımcı okul uygulamaları deneyimi de bu açıdan önemli bir noktaya işaret ediyor. Meclisi sahiplenen ve destekleyen bir yönetici olduğunda, meclis daha etkin işliyor. Meclisin yöneticilerce önemsenmediği durumlarda ise çocukların da çalışmaya ve çözüm üretmeye dair istekliliklerinin azaldığı, umutsuzluklarının arttığı görülüyor.

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin çocukların ve gençlerin katılımına alan açmaya yönelik tavsiyeleri arasında, okul öğrenci meclislerinin okul yönetiminde söz sahibi olması da yer alıyor.³² MEB'in okul meclislerinin okul yönetimindeki rolünü ilgili mevzuatta vurgulaması ve okullara bunu hatırlatması etkili bir adım olabilir. Ancak mevzuat düzeyinde bir değişikliğe veya merkez teşkilattan gelecek bir yönlendirmeye gerek olmaksızın, okullar da bu yönde uygulamalar yapabilir.

31 DOD kapsamında, okullarda çocuk katılımının ne düzeyde olduğunu değerlendirmeye yardımcı olması amacıyla geliştirilen afişe şu sayfadan erişilebilir: http://www.cocukcalismalari.org/project/demokratik_okullara_dogru/

32 Avrupa Konseyi, 2012.

Meclisin okulda ne derece etkin olduğunu belirleyen bir diğer unsur da çalışma konularıdır. Okul öğrenci meclislerinin işleyişini inceleyen araştırmalar, meclis çalışmalarının çoğu zaman öğrencilere yönelik etkinlikler düzenlemekle sınırlı kalabildiğine işaret ediyor.³³ Halbuki okul meclislerinin çalışma alanı olabildiğince geniş tutulabilir; **meclisler okul kuralları, öğrenme-öğretme süreçleri, okuldaki yetişkinlerin işe alımı, performans değerlendirmeleri ve okulun özdeğerlendirme süreçleri gibi birçok farklı alandaki karar alma süreçlerine katkı sunabilir.** Okul meclisleri, yukarıdaki başlıkta bahsedilen danışma ve araştırma süreçlerinin yürütülmesinde de etkin rol alabilir.

Okullarda öğrenci meclisinin ürettiği tüm görüşlerin ve önerilerin yaşama geçmesi mümkün olmayabilir; ancak çocuğun katılım hakkı, okul idaresinin ve öğretmenlerin meclisten gelen tüm önerileri ciddiye almalarını ve çocuklara anlaşılır ve ayrıntılı geribildirim vermelerini gerektirir.³⁴ **Okullar, diğer öğrencilerin de erişebileceği biçimde, meclis üyelerine geribildirim vermeyi alışkanlık haline getirebilir.**

Son olarak, meclisin çalışma alanını ve yetkisini artırmak, meclislerin etkili çalışabilmesi için tek başına yeterli olmayacaktır. Öğrenci meclislerinin başta zaman, **yer ve kaynak olmak üzere uygun imkanlarla desteklenmesi gerekiyor.** Mümkünse okulda meclis için bir mekan belirlenmesi ve sene başında yıllık planlar hazırlanırken okul meclisi faaliyetlerinin de planlamaya dahil edilmesi, meclisin çalışmalarını destekleyebilir.³⁵

Okullarda çocukların ilgilendikleri alanlarda sorumluluk alabilmelerine olanak tanınmalı

Okullardaki kurul, komisyon ve ekip gibi yapıların mevzuatta tanımlananlarla sınırlı kalması gerekmez. **Okullar kendi gereksinimleri ve olanakları doğrultusunda belirli konulara odaklanan, yetişkinlerin ve çocukların gönüllü olarak birlikte çalışabileceği kısa veya uzun dönemli çalışma grupları oluşturabilirler.** DOD pilot okulunun katılımcı okul uygulamaları kapsamında böyle bir yöntem izlendi; çocukların belirlediği sorun alanları temelinde oluşturulan gönüllü gruplar iki dönem boyunca okulda bu sorunları gidermeye yönelik etkin biçimde çalıştı.

Bu tür çalışma grupları hem okulda yapılması gereken işlerin okulun farklı paydaşlarının işbölümüyle gerçekleştirilmesine, hem de çocuklarla yetişkinlerin eşitlikçi bir biçimde ortaklaşa çalışabilmesine olanak sunar. **Bu yapılar kurgulanırken, farklı özelliklere ve ilgi alanlarına sahip çocukların gönüllülük temelinde dahil edilmesi ve çocuk dostu ortamlar ve yöntemler kullanılması da önemlidir.** Yetişkinlerin kendi gereksinimlerine göre tasarladıkları yöntemler ile çocukların “yetişkin gibi” katılmalarını beklemektense;

33 ÇOÇA, 2014; Tüzün ve Sarışık, 2015.

34 ÇOÇA, 2014.

35 A.g.e.

çocukların kendi yöntemlerini geliştirmelerine alan açmak gerekir. Ayrıca, görece şekilsel ayrıntılar -toplantıların formatı ve tutanaklar vb.- yerine, ortak çalışma kültürüne ve birlikte üretilenlere önem verilmesi, çalışmalarını sadece çocuklar için değil, yetişkinler için de daha cazip hale getirebilir.

Çalışma grubu gibi yapılar dışında, okullarda belirli görevler çocuklar tarafından yürütülebilir. Buna örnek olarak akran arabuluculuğu programları verilebilir. Bu programlar, çocukların okullarındaki anlaşmazlıkların çözümünde etkin rol almalarına, okul kültürünün ve bireyler arasındaki iletişimin iyileştirilmesine doğrudan katkı sunmalarına olanak tanıyor.³⁶ **Bunun yanı sıra, okul dergisi veya gazetesi çıkarmak, sosyal medya hesabı oluşturup yönetmek gibi işler de çocuklardan oluşan ekiplerin sorumluluğunda yürütülebilir.** Bu gibi etkinlikler, aynı zamanda okuldaki diğer çocukların da görüşlerini ifade edebilecekleri alanlar oluşturulmasına yardımcı olacaktır.

Okullarda ders dışı etkinlikler için zaman, yer ve kaynak ayrılmalı

İlk bakışta katılım ile doğrudan ilişkili gibi görünmese de, zaman, yer ve kaynak sınırlılıkları okullarda sosyal etkinliklerin uygulanmasının önünde önemli bir engel oluşturuyor. Bunun sonucu olarak da, sosyal etkinliklerin çocuk katılımı için anlamlı olanaklar sunma potansiyeli gerçekleşmiyor. Okulların olanakları dahilinde ders dışı etkinlikler için zaman, mekan ve kaynak ayrılması büyük önem taşıyor.

Ders dışı etkinliklerin anlamlı biçimde uygulanabilmesi için okuldaki yetişkinlerin de desteklenmesi gerekiyor. Öğretmenlere, hem etkinlikler kapsamında yapılacak çalışmaların içeriği konusunda, hem de kolaylaştırıcılık becerileri konusunda kendilerini geliştirebilecekleri fırsatlar sunulması önem taşıyor.

Okullarda sunulan ders dışı etkinliklerin çocukların ilgi alanları ve tercihleri doğrultusunda çeşitlendirilmesi de yararlı bir adım olacaktır. Burada, ders dışı etkinliklerde çocuk katılımının, çocukların bu etkinliklere katılması anlamına gelmediği unutulmamalıdır. **Önemli olan, çocukların bu etkinliklere ilişkin karar alma, planlama vb. süreçlere dahil olmalarıdır.**

Okulda yapılacak çalışmalar belirlendiğinde, çocukların kendi tercihlerini yapabilmeleri için yeterince ve zamanında bilgilendirmeleri gerekir. Sosyal etkinlik çalışmalarına çocuklar gönüllü olarak katılmalı, belirli etkinliklere eşit dağılım sağlamak amacıyla çocukların seçeneklerinde kısıtlamalar veya yönlendirmeler yapılmamalıdır. Okulların olanakları doğrultusunda seçenekler kısıtlanmak zorundaysa, bunun gerekçeleri ve sonuçları da çocuklarla ayrıntılı biçimde paylaşılabilir, bu tür sorunlara çözüm arayışı çocuklar ile birlikte yürütülebilir.

³⁶ İzmir Buca'daki Akşemsettin Ortaokulu'nda 2010 yılından bu yana uygulanan akran arabuluculuk programının ayrıntıları için bkz. Beyazova ve ark. (2015, s. 83-89).

Çocuklar, okullarda öğrenme-öğretme süreçlerine ilişkin kararlara katılmalı

Mevcut eğitim sisteminde öğrenciler, öğretim programlarında seçmeli derslerini belirleyebiliyorlar. Ancak ilk bölümde aktarıldığı gibi, bu seçenekleri okullar sınırlandırabiliyor, okuldaki yetişkinler veya veliler çocuklardan daha fazla söz sahibi olabiliyorlar.

Öncelikle, seçmeli derslerde çocukların seçimleri kısıtlanmamalıdır. Çocukların ilgileri doğrultusunda karar verebilmeleri için, derslerin içeriklerine ilişkin ayrıntılı olarak bilgilendirilmeleri de gerekir. Mevcut durumda okulların, yeterli derslik veya insan kaynağı olmaması gibi nedenlerle ders seçeneklerini kısıtlayabildiği görülüyor. Bunun geçerli olduğu durumlarda bile, çocuklara gerekli açıklamalar yapılmalı ve çocukların görüşlerine başvurulmalı.

Aslında çocuklar, öğrenme-öğretme süreçlerinde seçmeli derslerin belirlenmesi ötesinde de söz sahibi olmalılar. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin (2012)2 sayılı tavsiye kararı, çocukların okul yaşamının her alanında, özellikle de öğrenme-öğretme süreçlerinde etkin katılımlarının önemini vurguluyor.

Öğretim programlarını ve materyallerini, öğretmenlerin kullandığı çeşitli öğretim yöntemlerini, derslerin işlenişini ve ölçme-değerlendirme yöntemlerini en yakından deneyimleyen çocuklardır. **Çocukların uzmanlık alanı diyebileceğimiz bu alanda onların deneyimlerinden ve görüşlerinden yararlanmak, öğretmenlerin uygulamalarını ve öğrenme-öğretme süreçlerini de daha etkili kılar.**³⁷ Aynı zamanda, kararlara etki edebildikleri zaman, çocukların öğrenme-öğretme süreçlerindeki motivasyonları da artar.

Okulların haftalık çizelgeleri oluşturulurken çocukların geribildirimleri alınabilir. Ayrıca, çocukların öğretmenlerine düzenli olarak geribildirim vermeleri teşvik edilebilir. Bu bilgi akışı yüz yüze toplantılarla yapılabileceği gibi, öğrencilerin güvenli hissetmediği durumlarda yazılı, isimsiz, toplu olarak veya rehberlik servisinin de desteğiyle gerçekleştirilebilir. Ölçme-değerlendirme süreçlerinde özdeğerlendirme ve akran değerlendirmeleri gibi yöntemlerden yararlanılması da çocukları bu süreçlere dahil etmek için etkili bir yöntem olabilir.

Çocuklar, sınıflarındaki veya okullarındaki ödev politikasının belirlenmesine veya geliştirmesine ilişkin de etkin rol alabilirler. Çocukların zamanlarının önemli bir bölümünü alan ödevlerin kapsamı, içeriği, ne kadar zaman aldığı, hangi kurallara göre yapıldığı ve notlandırıldığı vb. konular çocukları çok yakından ilgilendirir. Öğretmenlerin, yapılan ödevlerin amacına ulaşmış olup olmadığı konusunda çocuklardan geribildirim alması önemlidir. Özellikle ortaokul ve lisede branş derslerine farklı öğretmenlerin girmesiyle, öğretmenler arasında bir öğrenciye/sınıfa verilen ödevlerin toplamda ne kadar zaman aldığına ilişkin

³⁷ Brodhagen, 2011; Davies ve ark., 2006.

eşgüdüm olmayabiliyor. Öğrencilerden düzenli olarak alınacak geribildirimler, ödevlerle ilgili yaşanan sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koyabilir.³⁸ Bu çalışma sınıf düzeyinde veya okul düzeyinde uygulanabilir. Sadece verilen ödevlerin miktarı değil, niteliği, ders içeriği ile bağlantısı ve çocuklar için yararlı ve ilgi çekici olup olmaması gibi konularda da öğrenciler anlamlı geribildirimler sunabilirler.

38 İngiltere'deki St. Joseph's RC Comprehensive School öğrencilerinin okullarının ödev politikalarını iyileştirmeye katkı sundukları sürecin ayrıntıları için bkz. Beyazova ve ark. (2015, s. 24-30).

SONUÇ

“Hükümetlerin politika yapım süreçlerindeki yaklaşımı, çocuklara, sivil katılımı gerçekleştirebilen ve buna hakkı olan yurttaşlar ve toplumun aktif üyeleri olarak saygıyı açıkça desteklemeli ve pekiştirmelidir. Böylelikle, çocukların daha görünür olabilecekleri olanaklar sunulmuş olur ve dahil olmalarıyla birlikte çocuklar katılım konusundaki kapasitelerini ispat etmeye başlarlar.”

Lansdown, 2011, s. 47.

Türkiye’de eğitim alanındaki mevcut durum, çocuğun katılım hakkının öncelikli bir konu olmadığına işaret ediyor. Çocuk katılımı çoğunlukla, ancak eğitim sistemi içindeki birçok sorun ve aksaklık aşıldıktan sonra değinilebilecek, ikincil bir konu olarak algılanıyor. Halbuki katılım, yetişkinlerin uygun gördüklerinde yaşama geçirebilecekleri, çocuklara lütuf olarak sunacakları bir olanak değil; temel bir haktır. Devlet de bu hakkı güvence altına almakla, yaşama geçmesini sağlamakla ve izlemekle yükümlüdür.

Bu raporda vurgulandığı gibi, çocukların, eğitime ilişkin politika süreçlerinde ve okullarında kendilerini ilgilendiren her konuda söz sahibi olabilmeleri gerekiyor. Çocuk katılımı bu bağlamda, ek bir iş olarak değil, eğitim sistemini en yakından deneyimleyen hak sahibi bireylerin uzmanlıklarına başvurmak olarak düşünülmalıdır.

Yetişkinlerin çocukların becerilerine ve sorumluluk alma kapasitelerine ilişkin önyargıları ve olumsuz tutumları, çocuk katılımının yaşama geçmesi önündeki en temel engellerdendir. Eğitim sisteminin merkeziyetçi yapısı içinde okulların, müdürlerin ve öğretmenlerin fazla söz sahibi olamaması da yetişkinlerin çocuk

katılımına yaklaşımlarını olumsuz etkiliyor. Bununla birlikte, DOD kapsamında yürütülen araştırma ve pilot uygulama deneyimi, çocuk katılımını yaşama geçirmede kilit unsurlardan birinin çocukların potansiyeline inanmak olduğunu gösteriyor. Katılım deneyimlendikçe ve olumlu etkileri okulun her alanında hissedildikçe, bu tür olumsuz tutumların ve inançsızlığın giderek azalacağı öngörülebilir.

Mevcut durumda çocukların okullarda kararlara katılımı sistematik olarak sağlanamıyor olsa da, bazı okullarda iyi uygulama örneklerine rastlanıyor. Bu örneklerin çoğunlukla okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin bireysel girişimleriyle ortaya çıktığı gözlemleniyor. İyi uygulamaların bireylerin çabalarına dayalı istisnalar olarak kalmaması için, mevzuattan başlayarak okulların işleyişine kadar atılması gereken adımlar bulunuyor.

Bunun için öncelikle devletin uygun ortamı hazırlaması gerekiyor. Bu bağlamda, katılım hakkının yasal güvence altına alınması, mevzuat ve politika düzeyinde gerekli çerçevenin oluşturulması, öğretmenlerin ve okul idarecilerinin güçlendirilmesi, okulların yol gösterici materyallerle desteklenmesi gerekiyor. İlgili kamu kurumlarının bütçelerinde tüm bu çalışmalara ilişkin kaynak ayrılması gerekiyor. Bu raporda sunulan öneriler, bu doğrultuda atılabilecek somut adımları ortaya koymayı amaçlıyor.

Son olarak, Milli Eğitim Bakanlığı'nın desteklediği demokrasi eğitimi, okul öğrenci meclisi gibi çocuk katılımına alan açan uygulamalarda genel olarak çocukları, yetişkin olduklarında topluma katılmaya hazırlamaya yönelik bir yaklaşımın hakim olduğu da görülüyor. Çocukları bu yönde hazırlamak oldukça önemli olsa da; çocukların yaşamlarının büyük bölümünü geçirdikleri okullarındaki gündelik hayata ve işleyişe ilişkin kararlara katılımlarını göz ardı etmemek ve hatta önceliklendirmek gerekiyor. Çocuklara ve deneyimlerine, gelecekte demokratik bir toplumun yurttaşları olacakları için değil, şimdinin hak sahibi bireyleri oldukları için değer vermek büyük önem taşıyor.

Kaynaklar

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). *Ulusal çocuk hakları strateji belgesi ve eylem planı*. 2 Şubat 2015, http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/54ad4cd6369dc5dac028bda2/ulusal_cocuk_haklari_strateji_belgesi_ve_eylem_plani.pdf

Avrupa Birliği Komisyonu (2014). *Türkiye 2014 yılı ilerleme raporu*. 1 Şubat 2015, http://www.ab.gov.tr/files/ilerlemeRaporlariTR/2014_ilerleme_raporu_tr.pdf

Avrupa Konseyi (2010). Recommendation CM/Rec(2010)7 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. 25 Ocak 2015, [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2010\)7&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2010)7&Language=lanEnglish&Ver=original&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383)

Avrupa Konseyi (2012). Recommendation CM/Rec(2012)2 of the Committee of Ministers to member states on the participation of children and young people under the age of 18. 25 Ocak 2015, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1927229&Site=CM&BackColorInternet=C3C3C3&BackColorIntranet=EDB021&BackColorLogged=F5D383>

Avrupa Konseyi (2014). *Child participation assessment tool*. 23 Ocak 2015, http://www.coe.int/t/dg3/children/participation/Child_participation_AssessmentTool_en.pdf

Bäckman, E. ve Trafford, B. (2007). *Democratic governance of schools*. 23 Ocak 2015, http://www.coe.int/t/dg4/education/ibp/source/Democratic_Governance_of_Schools_en.pdf

Beyazova, A., Durmuş, G. ve Tüzün, I. (2015). *Eğitimde çocuk katılımı: Dünyadan ve Türkiye'den örnekler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Brodhagen, B. L. (2011). Durum bizi özel kıldı. J. A. Beane ve Apple, M., (Der.), *Demokratik Okullar* içinde (147-183). Ankara: Dipnot Yayınları.

ÇHK (Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi) (2001). *General comment no. 1: The aims of education*. 18 Temmuz 2014, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G01/412/53/PDF/G0141253.pdf?OpenElement>

ÇHK (2009). *General comment no. 12: The right of the child to be heard*. 2 Temmuz 2014, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

ÇHK (2012). *Concluding observations: Turkey*. 2 Temmuz 2014, http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/co/CRC_C_TUR_CO_2-3.pdf

ÇOÇA (İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi) (2014). *Ortaokul düzeyinde okul meclislerinin geliştirilmesine yönelik öneri notu*. 14 Ekim 2014, <http://www.cocukcalismalari.org/sariyerdeki-okullar-demokratiklesme-yolunda-oneriler-metni/>

Davies, L., Williams, C., Yamashita, H. ve Ko Man-Hing, A. (2006). *Inspiring schools impact and outcomes: Taking up the challenge of pupil participation*. Carnegie Young People Initiative & Esmee Fairbairn Foundation.

Gürkan, G., Koyuncu, F., Şaşmaz, A. ve Dinçer, M. A. (2014). *Temel eğitimin kademelendirilmesi sürecinin izlenmesi*. 10 Şubat 2015, http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/444.ArastirmaRaporu.04.03.14.WEB__0_0_0.pdf

Kılıç, Z. (2015) *Katılımcı okul uygulamaları: Eğitimciler için el kitabı*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Köse, A. ve Şaşmaz, A. (2014). *İlköğretim kurumlarının mali yönetimi*. 10 Şubat 2015, http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/PCA_ERG_MEB_maliyonetim.10.02.14_1.pdf

Lansdown, G. (2011). *Every child's right to be heard: A resource guide on the UN Committee on the rights of the child general comment no 12*. Londra: Save the Children.

Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (MEB SGB) (2013a). *Milli Eğitim Bakanlığı 2013 yılı kurumsal mali durum ve beklentiler raporu*. Ankara: MEB SGB.

MEB SGB (2013b). *Milli Eğitim Bakanlığı 2015-2019 Stratejik Plan Hazırlık Programı*. 4 Kasım 2013, http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2013_09/20035209_meb_20152019_stratejik_plan_hazirlik_programi.pdf

Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik. Yayımlandığı Resmi Gazete tarihi ve sayısı: 23.07.2013, 28718.

Tüzün, I. ve Sarıışık, Y. (2015). *Türkiye'de okullarda çocuk katılımı: Durum analizi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Demokratik Okullara Doğru: Öğrencileri ve Okulları Güçlendiren Katılım Uygulamaları

Bu yayın Avrupa Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yardımıyla hazırlanmıştır. Bu yayının içeriğinden yalnızca İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Eğitim Reformu Girişimi sorumlu olup, herhangi bir şekilde AB ve Türkiye Cumhuriyeti'nin görüşlerini yansıttığı şeklinde yorumlanamaz.